

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ЇХ ДІАГНОСТИКА»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps2-M23z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Курик Олеся Іванівна

Керівник:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	8
1.1. Психологічні особливості підготовки дітей до навчання в закладах загальної середньої освіти.....	8
1.2. Особливості формування соціального статусу дитини в молодшому шкільному віці.....	19
1.3. Особистісні детермінанти розвитку суспільно значущої поведінки молодших школярів	29
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	37
2.1. Організація дослідження та обґрунтування діагностичного інструментарію	37
2.2. Дослідження пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку	48
2.3. Емпіричне вивчення емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку у процесі навчання	57
2.4. Методичні рекомендації для розвитку емоційного інтелекту та пізнавальних психічних процесів в учнів молодшого шкільного віку.....	63
Висновки до другого розділу	74
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах значних соціально-політичних змін в Україні питання становлення особистості та майбутнього розвитку громадянина стає надзвичайно актуальним. Ці зміни викликали необхідність перегляду освітньої парадигми сучасної школи, що сприяло поступовому переходу до гуманістичної моделі, де взаємодія будується на принципах суб'єкт-суб'єктного підходу. Такий підхід акцентує увагу на розкритті внутрішнього потенціалу учня та врахуванні його вікових особливостей розвитку.

Кожен етап психічного розвитку характеризується специфічними змінами, що формують неповторну структуру особистості дитини. Це дозволяє визначити соціально-педагогічні та психологічні особливості, характерні для дітей певного вікового періоду.

Початковий етап шкільного життя охоплює вік 6–7 до 10–11 років, який у науковій літературі називається молодшим шкільним віком. Цей період вважається важливим для морального становлення, формування основ особистості, розвитку пізнавальних психічних процесів, а також емоційної та мотиваційно-ціннісної сфер.

Особливої уваги потребують питання психологічного дослідження дітей молодшого шкільного віку. Перебуваючи на важливому етапі вікового розвитку, вони стикаються з низкою психогенних труднощів, зумовлених як кризою 6–7 років, так і соціальними змінами, пов'язаними зі зміною статусу дошкільника на статус учня.

Цей віковий період докладно досліджено в працях В. Давидова, Д. Ельконіна, а також їхніх послідовників, таких як Л. Андаров, А. Дусавицький і А. Маркова. Особливості соціально-педагогічного розвитку молодших школярів у початковій школі вивчали Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, М. Славін та інші.

Проблема готовності дошкільнят до навчання у школі активно досліджувалася як в зарубіжній, так і вітчизняній науковій літературі (А. Леонт'єв, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін). Зокрема, увага приділялася таким аспектам, як «криза 7 років», ключові новоутворення в розвитку дитини (Л. Божович, Е. Кравцова, Д. Ельконін, К. Поліванова), емоційно-вольовий розвиток (Д. Ельконін, Т. Шульга), формування мотивації до навчання (А. Маркова), рівень знань, умінь та навичок (Т. Тарунтаєва), комунікативно-мовленнєвий розвиток (М. Лісіна), а також взаємозв'язок готовності до школи з навчальним процесом (М. Безруких) та інші аспекти.

Незважаючи на глибокі дослідження вікових особливостей розвитку молодших школярів, багато питань, піднятих видатними науковцями, залишаються актуальними й сьогодні. Водночас сучасний контекст висуває потребу у нових дослідженнях, які враховують змінені соціальні умови та освітні вимоги.

Практичні психологи, педагоги та батьки стикаються з численними труднощами у процесі психодіагностики дітей шестирічного віку. Це пов'язано зі складністю вивчення дітей цього віку, а також необхідністю адаптації методів дослідження, що передбачає використання спрощених інструкцій чи модифікованих діагностичних інструментів.

У зв'язку з цим, важливо розробити універсальний набір методик, який дозволить проводити комплексне вивчення дітей шестирічного віку. Недостатня кількість напрацювань у цій сфері, а також запити сучасної освітньої практики визначають актуальність даного дослідження.

Об'єкт дослідження: психологічні аспекти розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку та їх діагностика.

Мета дослідження – вивчення психологічних характеристик молодших школярів і визначення ключових параметрів психодіагностики.

Завдання дослідження:

1. описати науково-методичні підходи до аналізу психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку;
2. провести емпіричне дослідження пізнавальних психічних процесів учнів;
3. експериментально вивчити емоційний стан дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовувалися: теоретичні методи: аналіз наукових джерел, узагальнення концепцій і підходів до вивчення психологічних особливостей учнів; емпіричні методи: анкетування, спостереження, опитування, бесіди; методи статистичної обробки: аналіз даних для виявлення закономірностей та підтвердження результатів.

Для дослідження використовувалися такі методики:

1. Оцінка слухової, зорової та моторно-слухової пам'яті для короткочасної пам'яті.
2. Методика «Запам'ятовування двозначних чисел» для оцінки механічної слухової пам'яті.
3. Методика для оцінки вербальної та образної пам'яті, що передбачає тестування у два етапи.
4. Коректурні таблиці Б. Бурдона для аналізу стійкості уваги.
5. Методика Р. Немова для оцінки розподілу та переключення уваги.
6. Тест Г. Холла для вивчення рівня емоційного інтелекту.
7. Методика «Назвіть почуття, що переживає людина» (за Т. Котик) для аналізу розуміння емоційних станів.
8. Проективна методика «Дім-Дерево-Людина» (Дж. Бук) для дослідження особистісних якостей учнів.
9. Кольорово-малюнковий тест (А. Прохоров і Г. Генінг) для діагностики психічних станів у навчальній діяльності.

Цей комплекс методик дозволяє всебічно вивчати психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та забезпечує об'єктивний підхід до діагностики.

Експериментальна база дослідження. В емпіричному дослідженні брали участь учні Вашківецького закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Вашківецької міської ради Вижицького району Чернівецької області. Загальну вибірку дослідження склали 60 осіб, віком від 6-7 до 10 років.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що вперше було виділено та систематизовано класи ознак, які характеризують психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. Уточнено теоретичні підходи до розуміння психологічних аспектів емоційної поведінки, а також удосконалено методи дослідження психологічних характеристик молодших школярів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у впровадженні комплексної оптимізованої системи діагностики психологічних особливостей дітей цього віку. Актуальність роботи обумовлена тим, що всі учасники освітнього процесу стикаються з проблемами, пов'язаними з емоційно-деструктивною поведінкою молодших школярів. Визначені психологічні особливості можуть бути використані під час підготовки психологів у рамках курсів з вікової та педагогічної психології, психодіагностики тощо.

Результати дослідження також мають практичну цінність для фахівців-психологів, які працюють індивідуально з молодшими школярами. Розроблена система корекційної роботи може бути застосована практичними психологами, а також фахівцями психологічних центрів і служб для покращення взаємодії з дітьми.

Апробація та впровадження результатів. Основні положення кваліфікаційної роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2024 р.); на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації. Курик О.І. Психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2024 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С.66–69.*

Курик О.І. Особливості формування соціального статусу дитини в молодшому шкільному віці. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 19 листопада 2024 р. за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 154–156.*

Структура роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (71 найменування). Робота містить 11 рисунків та 2 таблиці.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного аналізу наукових і навчально-методичних джерел, а також інтерпретація даних емпіричного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Молодший шкільний вік як ключовий етап соціалізації. На основі аналізу основних концептуальних підходів до вивчення проблеми нормативності у психології встановлено, що молодший шкільний вік є важливим етапом соціалізації дитини в межах онтогенезу. У цей період розвиток особистості значною мірою визначається впливом значущих дорослих, насамперед учителів, а також нових соціальних обставин, таких як навчальна діяльність. Дитина повинна засвоювати нові соціальні норми, правила та зразки поведінки, які регулюють її взаємодію з соціальним середовищем.

2. Вікові та психологічні особливості молодших школярів. Учні молодшого шкільного віку мають специфічні вікові та психологічні особливості, які вимагають суб'єкт-суб'єктної взаємодії з найближчим соціальним оточенням і застосування індивідуального підходу. Переважна більшість молодших школярів розвивається відповідно до вікових нормативів. У процесі психодіагностики важливо зосереджувати увагу на соціальній ситуації розвитку дитини, її провідній діяльності, психічних новоутвореннях, а також особливостях кризи 6-7 років, яка пов'язана з переходом у новий соціальний статус — статус школяра.

3. Формування нормативності та соціально значущої поведінки. Для подальшого особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку важливими є формування особистісної нормативності та соціально значущої поведінки. Нормативність розглядається як специфічна форма соціального розвитку, що виражається в якісному засвоєнні соціальних норм. Ці норми виконують функцію орієнтира, організовують і впорядковують поведінку дитини, допомагаючи їй діяти відповідно до соціальних очікувань.

4. Соціально значуща поведінка. Соціально значуща поведінка характеризується формуванням системи дій, спрямованих на досягнення цілей, які відповідають внутрішньому прагненню дотримуватися соціальних норм. Ця форма поведінки передбачає конструктивну взаємодію особистості з соціальним середовищем у спосіб, прийнятний для суспільства. Серед основних психологічних умов, які сприяють розвитку нормативної поведінки у молодших школярів, можна виділити такі: соціальну ситуацію розвитку дитини; соціально-нормативний простір початкової школи; вплив значущих дорослих (учителів, вихователів) і соціальних груп (класу) як джерел соціального впливу; освітню діяльність як провідний вид активності молодшого школяра; особистісні риси та психічні новоутворення, що виникають у процесі вікового розвитку.

5. Особливості пізнавальних процесів. Результати емпіричних досліджень свідчать, що більшість учнів молодшого шкільного віку мають високий або середній рівень розвитку пам'яті та уваги. Ці когнітивні особливості відіграють важливу роль у здатності учнів опановувати навчальний матеріал і визначають рівень їхньої академічної успішності. Учні з високим рівнем розвитку пам'яті та уваги, як правило, досягають високих результатів у навчанні. Школярі із середнім рівнем розвитку цих пізнавальних процесів демонструють середні або достатні успіхи у навчанні. Водночас учні з низьким рівнем розвитку пам'яті та уваги часто стикаються з труднощами у засвоєнні матеріалу як на уроках, так і під час виконання домашніх завдань.

6. Корекційно-розвивальна діяльність психолога. Робота психолога з молодшими школярами в пізнавальній сфері спрямована на розвиток і вдосконалення таких ключових когнітивних процесів, як пам'ять і увага. Ця діяльність охоплює два основні напрями: взаємодію з дорослими (педагогами та батьками) і безпосередню роботу з учнями.

7. Взаємодія з дорослими включає: психолого-педагогічну підготовку педагогів, яка проводиться у формі тренінгів і консультацій, спрямованих на

розуміння вікових особливостей дітей та впровадження ефективних методів роботи з увагою та пам'яттю; підтримку батьків, яка полягає у наданні рекомендацій щодо створення сприятливого домашнього середовища для розвитку пізнавальних процесів.

8. Робота з учнями охоплює такі аспекти: психологічну грамотність: навчання дітей основам розуміння власних пізнавальних можливостей; корекційно-розвивальні заняття: включають ігрові та практичні вправи для покращення пам'яті та уваги; розвиток навичок самостійного навчання: допомога учням у плануванні своєї роботи, формуванні цілей, виконанні завдань і розвитку самодисципліни.

Цей системний підхід сприяє вдосконаленню когнітивних здібностей дітей, підвищенню їхньої успішності в навчанні та загального рівня розвитку. Методичні рекомендації для вчителів спрямовані на розробку системної програми для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів з урахуванням їхніх вікових особливостей.

9. Перспективи дослідження. Подальші дослідження цієї тематики можуть охоплювати аналіз розвитку емоційного інтелекту на інших вікових етапах, а також глибше вивчення причин емоційно-деструктивної поведінки з урахуванням гендерних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієвський Б.М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі. *Педагогічний альманах* : [збірник наукових праць] Херсон : РПО, 2010. Випуск 5. С. 6–9.
2. Атаманчук Н.М. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку із синдромом гіперактивності. *Психологічний часопис*. № 1 (11). 2018. С. 9–25.
3. Бабарикіна І.В. Психологічні особливості вікової динаміки страхів у навчальній діяльності школярів. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2011. 191 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: монографія: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретично-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
5. Беляєва О.Е., Кирилова О.О. Гіперактивна дитина. Харків: Основа, 2018. 176 с.
6. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського ун-ту*. 2002. С. 20–23.
7. Бітянова М.Р. Дитина у школі : технології розвитку. Київ : Главник, 2007. 144 с.
8. Бужинська С.М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2010. № 10. С. 148–151.
9. Бурлачук Л.Ф. Психологічна діагностика особистості. Київ: Знання, 2000. 576 с.
10. Бушкатова Н.О. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи [упоряд.: К. Муліка]. Полтава : ПОППО, 2008. 84 с.
11. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2011. 416 с.

12. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань : дис. канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2014. 244 с.

13. Гавришко С.Г. Ознаки та основні причини виникнення гіперактивності в учнів початкової школи. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16–17 травня 2019 р., Мукачево)*. Мукачево: МДУ, 2019. С. 75–77.

14. Гайдаш О.О., Махотіна Д.В. Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці. *Актуальні питання сучасної психології : зб. наук. праць*. Т. 2. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2015. С. 209–214.

15. Готовність дитини до навчання / Упоряд. Максименко С.Д., Максименко К.С., Главник О.П. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 94 с.

16. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

17. Гудима О.В. Психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2007. 23 с.

18. Гуменюк О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу : монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

19. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

20. Журавльова Л.П., Коломієць Т.В. Структурно-динамічна модель міжособистісної взаємодії. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України/за ред. С.Д.Максименка*. 2013. Т. XV. Ч. 1. С. 104–112.

21. Зазимко І. Батькам про увагу молодших школярів. Психологічна допомога батькам / упоряд. О. Главник. Київ : Шкільний світ, 2002. С. 92–95.

22. Іванова В. Діагностика розвитку творчого мислення у дошкільному та молодшому шкільному віці. *Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України*. 2010. № 2. С. 213–218.
23. Іванова В.В. Особливості розвитку творчого мислення у перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку: дис. канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 219 с.
24. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
25. Кириленко В.Г. Дослідження розумового розвитку молодших школярів в роботі практичного психолога. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць*. Київ, 2007. № 33. С. 51–54.
26. Кльоц Л.А. Профілактика агресивної та жорстокої поведінки серед неповнолітніх. *Психолог*. 2009. № 19. С. 8–17.
27. Кобзар Б.С. Запобігання відхилень у поведінці школярів. Київ : Знання, 2002. 361 с.
28. Комащенко А.Т., Стрюкова Ю.В. Дослідження рівня образної пам'яті у молодшому шкільному віці. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (Запоріжжя, 9-10 квітня 2020 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 557–561.
29. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ : Стилос, 2000. 336 с.
30. Кононко О.Л. Емоційність як складова шкільної компетентності. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. ст. до 70-річчя укр. психолога В.К. Котирло /За заг. ред. С.Д. Максименка*. Київ , 2001. Т.4. С.80–85.
31. Крюкова Л.В. Критерії формування особливостей емоційної сфери молодшого школяра. *Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць РДГУ*. Вип. 8, 2017. С. 133–137.

32. Кузнєцов М.А. Емоційно-вольові та особистісні особливості впевненої поведінки. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. 2013. Вип. 46 (1). С. 89–102.

33. Кутішенко В.П. Динаміка емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до учбової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2003. 19 с.

34. Кухарик Ю.А. Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*, (Львів, 29-30 квітня 2021 р.). Ч. II. Львів : Львівський науковий форум, 2021. С. 32–33.

35. Левицька І. Особливості психокорекційної роботи з гіперактивними дітьми молодшого шкільного віку. *Деадаптована дитина: Напрямки психотерапевтичної та психокорекційної допомоги: матеріали обласної науково-практичної конференції*. Львів, 2004. С. 34–39.

36. Левченко І.М. Розвиток пам'яті та особливості запам'ятовування в молодшому шкільному віці. Досвід особистості: теорія і практика. *Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 лютого 2020 р., м. Ніжин) / за ред. М.В. Папучі*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 133–137.

37. Лисенкова І.П. Психологічна характеристика особливостей емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку. *Теорія і практика сучасної психології*. № 2. 2018. С. 190–193.

38. Личик О.Я., Крук С.Л. Вдосконалення технологій розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку як сучасна наукова задача. *Розвиток наукових міжгалузевих досліджень : матеріали науково-практичної конференції*, (Вінниця, 26-27 листопада 2021). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2021. Ч. 2. С. 25–28.

39. Ляц О.П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 22. С. 324–335.9.

40. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
41. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: В 2-х т. Київ : Форум, 2002. Т.1. 319 с.; Т.2. 335 с.
42. Мазуровська О.В. Розвиток творчого мислення учнів: методичний посібник. Вінниця : ММК, 2016. 38 с.
43. Макарова Л.Л. Проблемна ситуація та гра як психологічні детермінанти розвитку пам'яті і мислення молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 17 с.
44. Маляр О.І. Проблематика негативних емоційних проявів у дітей молодшого шкільного віку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: збірник наукових праць*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. № 7. С. 24–28.
45. Марченко І.О., Ржевський Г.М. Технології покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги : збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 14 травня 2020 р.)*. Умань, 2020. С. 66–69.
46. Милославська О.В. Емоційний інтелект як складова комунікативної компетентності студентів: монографія. Харків, 2019. С. 37.
47. Наумова І.С. Особливості організації роботи щодо подолання неуважності у молодших школярів. *Вісник Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. Умань, 2007. С. 83–85.
48. Омельченко С.О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2007. 352 с.
49. Опанасюк І.В. Психологічна сутність феномену «емоційний інтелект». *Збірник наук. праць : філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». 2013. Вип. 18.Ч.1.213 с.

50. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. Київ. : «Центр учбової літератури», 2017. 296 с.
51. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ : Академ-видав, 2008. 432 с.
52. Палій А.А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ, 2013. 430 с.
53. Піроженко Т.О. Комуникативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.
54. Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Humanities & Social Sciences 2009* (Lviv, 14-16 May 2009). Львів, 2009. С. 217–218.
55. Психологу для роботи. Діагностичні методики [Текст] : [збірник] / [уклад.: Лемак М.В., Петрище В.Ю.]. Вид. 2-ге, випр. Ужгород : Вид-во Олександрів Гаркуші, 2012. 615 с.
56. Романюк А.А. Розвиток пам'яті молодших школярів засобами Інтернет. *Інформаційні технології в професійній діяльності* : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 30 жовтня 2019 р.). Рівне, 2019. С. 27.
57. Романчук О.І. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей. Львів : Свідчадо, 2015. 300 с.
58. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 360 с.
59. Скалич Л.Й. Діагностика та формування творчого математичного мислення молодших школярів : дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 184 с.
60. Сухіна І.В. Гіперактивна дитина. Харків : Ранок, 2018. 40 с.
61. Тарасевич О.В. Психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний корпус : збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. С. 120–123.

62. Типові освітні програми для закл. заг. серед. освіти, розроблені під керівництвом Р.Б. Шияна. 1–2 класи, 2–4 класи / уклад. А.В. Лотоцька. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 240 с.

63. Томчук С.М. Психологія деструктивних емоційних станів та рефлексії особистості у молодшому шкільному віці: монографія Миколаїв, 2008. 208 с.

64. Ферт О.Г. Гіперактивна дитина в школі. Стратегії корекції поведінки та академічної успішності: методичні рекомендації. Львів: Видання навч.-метод. центру освіти, 2017. 27 с.

65. Фрадинська А.П. Психологічні особливості розвитку особистості молодшого школяра. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. № 1(9). 2014. С. 125–128.

66. Чебикін О.Я. Емоційна сфера дітей та особливості її розвитку. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 135 с.

67. Хомич І.С. Емоційно-ціннісне ставлення молодших школярів до себе. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. ун-ту ім. Івана Огієнка Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 711–724.

68. Шимон Л. П. Розвиток критичного мислення учнів початкових класів. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. № 44. С. 164–167.

69. Шмаргун В.М. Індивідуально-генетичні аспекти інтелектуального розвитку дітей. Київ : Міленіум, 2005. 281 с.

70. Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : монографія. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. 444 с.

71. Яцишина А.М. Дослідження емоційно-деструктивної поведінки в контексті гіперактивності та особистісних особливостей. *Наука і освіта*. 2018. № 9-10. С.13-20.